

Mevlevî Âyinleri

Yazan: Nezih UZEL

ORTA Asya steplerinde yerinden edilen Türk'ün Anadolu'da yurt tutması bin yıl öncesine kadar uzanır.

O çağda yarımadaya girmeye başlayan Oğuz boyları, kılıç tutan elin yanında yüzlerce yılda gelişmiş bir insan ruhunu da birlikte taşıyorlardı... Esasen antik çağ kalıntıları ile dolu Anadolu'da, Asya tipi yepyeni bir dünyanın insanı bu toprağın görüntüsünü baştan aşağı değiştirecekti.

Değişiklik, ilk silâhlı çatışmalardan sonra temele doğru yayılmaya başlamıştı; eski tarihler Anadolu birliğini kuranlar arasında Gaziyan-i Rum, Abdâlân-i Rûm, Ahîyân-i Rum gibi zümreleri sayarlar. Şüphesiz ileri hatlarda savaşan gazilerin arkasında onları manen destekleyen ve feth edilmiş yerlerde kökleşmeyi sağlayan sağlam guruplar vardı.

Anadolumuzun manevî fâtihleri arasında Eflâkî Dede'ye göre 6 rebî'ül-evvel 604 (30 eylül 1207) tarihinde Belh'te doğan Celâleddin Rumî'nin yeri en başta gelir.

Daha sonraları Efendimiz anlamında «Mevlânâ» adıyla anılacak olan Celâleddin, muhtemelen Moğol baskısı sonucu,

babası Sultanü'l-Ulemâ (Bilginler Padişahı) Bahaeddin Veled ile birlikte Belh'ten ayrılmış ve uzun bir yolculuktan sonra Konya'ya gelip yerleşmiştir.

Mevlânâ Celâleddin'in Konya'daki günleri Anadolu Türk - İslâm birliğinin kuruluş ve kökleşmesine başlangıçtan günümüze kadar tesirlidir.

Anadolu Türk'ü onun ve diğer manevî büyüklerin şahıslarında çeşitli siyasî olayların getirdiği ızdırıp yıllarını azimle karşılayacak gücü bulmuş ve her defasında yeni devletler çıkarabilmenin yeteneğine kavuşmuştur.

İnsanların, ülkelerin parçalandığı, kaynaşıp karardığı bir devirde kişilerin birbirlerini boğazlamaları yerine sevmelerini öğütüyordu bu mânâ erleri. Ve bu öğütler basit, can sıkıcı nasihatler olarak havada kalmıyordu. Sevgi ve işbirliği esasına dayalı teşkilâtlar kuruyor veya bunlar varsa yeni esaslar içinde geliştiriliyordu.

Anadolu birliği için çalışan kurumlar arasında Ahîyan-i Rum denilen teşkilâtın önemini belirtmiştik. Bu teşkilât hakkında Ord. Prof. Dr. Franz Taeschner şu bilgiyi vermektedir:

«Ahi» kelimesi, zâhiren Arapça'daki «erkek kardeşim» kelimesi ile ilgili görünümlerse de, esasında en eski bir Türkçe kelime olduğu sanılmaktadır; zaten Uygurca ve Kâşgarca'da kelime «akı» şeklinde «cömert, asil, alicenap, nezih civanmert» gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Muhtemelen güney-batı Türkçe «Türkmençe» olan kelimenin, «Ahi» şekli, Büyük Selçuk İmparatorluğu devrinde pek yaygın bir halde İran'a ve dolayısı ile oradan da Anadolu Türkleri'ne gelmiş bulunmaktadır.

Orta Çağ'da, Arapça'da Bilâd-ı Rum denilen Türk Anadolu'sunda Ahilik, fütüvvetin sosyal kelimesi mânâsıyla birleştikten sonra özel bir şekilde geniş bir mânâ kazandı. Ahi, böylece bilhassa el sanatı erbabından genç evlenmemiş insanlardan müteşekkil cemiyetin gece toplantıları yaptıkları arapçada «Zaviye»

Farsça ve Osmanlıca'da «Âstâne» anlamlarını taşıyan kulübün tanzim ve idaresini elinde bulunduran bir nevi başkan «Mukaddim» olarak karşımıza çıkar...

Ahi teşkilâtı ve fütüvvet üzerinde yapılan araştırmalar onun, kelimenin izahı sırasında anlatıldığı gibi yüksek insanî duygulara dayanan bir esnaf ve halk teşkilâtı olduğunu ortaya çıkarmaktadır... Ahiliğin gücü hakkında Franz Taeschner gezgin İbni Batuta'ya dayalı olarak şunları naklediyor:

«İbni Batuta Konya'daki tasvirleri sırasında, bir şehirde şayet bir sultan veya bir emir idarî kuvveti ellerinde tutamayacak olurlarsa onlara bir Ahi vekâlet eder...»

Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin daha sonra «Mevlevîlik» olarak teşkilâtlanan sevgi ve aşk yolunun, başlangıçta sözkonusu Ahi teşkilâtından faydalandığını şu noktada belirtmek gerekiyor:

6 büyük cilt içinde 25618 beyitlik Mesnevî'nin yazılmasında Mevlânâ'ya yardımcı olan Çelebi Hüsameddin «Ahi Türk Oğlu» ismi ile anılmaktadır, zira babası Hasanoğlu Muhammed Konya ve çevresi Ahilerinin başkanı idi. Soyu Urmiye'den Anadolu'ya göçmüş ve Konya'ya yerleşmişti. Çelebi küçük yaşta yetim kalmıştır. Konya Ahileri onu babasının postuna oturtmuşlardı. İlk gençlik çağlarından beri Mevlânâ'ya büyük yakınlık duyuyor ve medresesine devam ediyordu. Zamanla Sema meclislerine de katılmaya başladı. Hüsameddin olgunluk çağında başında bulunduğu Ahi teşkilâtının bütün üyeleri ve dostları ile birlikte Mevlânâ'ya intisab etti. Tebrizli Şems Kuyumcu Salâhaddin Zerkûbî'nin ölümünden sonra Mevlânâ'nın en yakın dostu ve halifesi olmuştur. Ahi teşkilâtından payına düşen bütün malını Mevlânâ'nın önüne serdi. Nesi var nesi yok ise bu uğurda harcadı. Bundan sonra Çelebi Hüsameddin'in Meram bağlarında ki evi Mevlânâ'yı sevenlerce bir toplantı yeri hâlini aldı. Bu grup Hz. Mevlânâ'nın

Bir mevlevî şeyhi

ölümünden sonra, Sultan Veled'in Selçuk emirlerinden vakıflar temin etmesi ile de ayrıca teşkilâtlanacak ve Mevlevî tarikatının öncüsü olacaktır..

Mevlânâ yolunun gerçek teşkilâtçısı Pîrin torunu Ulu Arif Çelebi olmuştur. Hz. Mevlânâ 1273'te gözlerini yumdu. O'nun postunu 1284'e kadar 11 sene Çelebi Hüsameddin işgal etti. Çelebi Hüsameddin'in ölümü ile Hz. Pir'in oğlu Sultan Veled postnişin oldu. Sultan Veled 1321'de 28 yıl hilâfetten sonra vefat edince yerine oğlu Ulu Arif Çelebi geçti. Ulu Arif Çelebi 8 yıl kadar süren hilâfeti sırasında Mevlevîliği örgütlemeyi başarmıştır. Onun vefatı ile yerine kardeşi Şemseddin Alîm Çelebi geçti... Bu tarihten sonra Ulu Arif Çelebi'nin soyundan gelen Konya Çelebileri Mevlevî Tarikatının Cumhuriyet idaresince ilga edilmesine kadar makamı işgal etmişlerdir. Şemseddin Emir Alîm Çelebi'nin vefatından 1925 yılına kadar geçen 587 yıl içinde 32 çelebi Konya Mevlânâ Dergâhında postnişinlik görevini yürütmüştür.

6 asırlık Mevlevîlik tarihi içinde Anadolu, Rumeli, Suriye, Irak, Arabistan ve Mısır'da 100'e yakın Mevlevîhane kurulmuştur. Bu mevlevîhaneleri, bilinen son şeyhleri ile birlikte, Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk ve Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver şöylece sıralamaktadırlar:

Adana

Afyon Bakınız: «Karahisar»

Akçaşar «Akçaşehir»

Akçahisar - Fâik Dede

Amasya - Cemaleddin Efendi

Antalya - Ali Dede

Antakya - Mehmed Hüsameddin Dede

Ankara - Mustafa Nuri Dede

Ayasluk «Selçuk»

Aydın «Güzelhisar» - Sâkib Dede

Akşehir - ?

Ayntab - Mustafa Dede

Bahariye - Bahaddin Efendi

Bağdat - ?

Beyşehir - Arif Çelebi

Belgrad

Belgradcık

Bilecik - Bahaddin Efendi

Bozkır - ?

Bosna Saray - Ruhi Dede

Burdur - Fehmi Dede

Bursa - Mehmed Şemseddin Efendi

Çankırı - Hasib Efendi

Çorum - Hüsameddin Dede Efendi

Demirci - Son şeyhi malûm değil

Demirci

Denizli

Edirne - Salâhaddin Dede

Eğridir - Yusuf Dede

Erzincan - Hacı İbrahim Hakkı Dede

Ermenek - Hüsameddin Dede

Eskişehir - Mehmed Şemseddin Efendi

Eyüpsultan

Filibe - Mehmed Nesib Dede

Galata - Ahmed Celâleddin Dede

Gelibolu - Mehmed Burhaneddin

Girid Hanya - Mehmed Şemseddin Dede

Gümölcine

Halep - Sadettin Çelebi

Hama

Hotin

Mevlevîler semâ sırasında.

Hulmus - Abdurrahman Kâmil Efendi
 İpek
 İdris Köşkü
 İzmit - Abdülfettah Dede
 İlbâsan - Hafız Dede
 İzmir - Nuri - Nureddin Dede
 İslâhiye
 Isparta - Nuri Dede
 Karahisar (Afyon) - Raşid Çelebi
 Karaman - Sadettin Çelebi
 Kastomoni - Tahir Âmil Çelebi
 Kaşımpaşa - Seyfettin Dede
 Kayseri - Hüsameddin Dede
 Kerkük - Abdullah Dede
 Kıbrıs - Celâleddin Dede
 Kırşehir
 Kilis - Abdülganî Dede
 Kılıç Ali Paşa
 Kışlacık Mevlevî Zaviyesi
 Konya - Abdülhalim Çelebi
 Küdüs - Adil Dede
 Kütahya - Sâkib Çelebi
 Lâzıkıye - M. Ragib Efendi
 Maçka - Hüseyin Fahreddin Dede
 Musul - Hafız Osman Efendi ve Mahdumu
 Musul - (Bk. Kerkük)
 Mağnisa - Celâleddin Çelebi
 Medinei Münevvere - Hacı Hamza Dede
 Meram (Konya) - Nizameddin Çelebi
 Maraş - Selim Dede
 Marmaris - Hasan Dede
 Mekkei Mukerreme - Orhan Salâhaddin Bey
 Midilli - Nazif Dede
 Mısır - Musa Bahaddin Efendi
 Muğla - Cemaleddin Dede
 Nis - Mahmud Dede
 Niğde - Hüsameddin Dede
 Peç
 Sakız - İsmail Dede
 Sarısun - Hacı Mehmed Emin Dede
 Sandıklı - Cevri Dede
 Selânik - Salâhaddin Efendi
 Siroz - Celâleddin Dede
 Sivas - Hüsameddin Dede
 Sütlüce - Elif Efendi
 Şehrizar - Haydar Dede
 Şems Türbesi - Hacı Rıza Dede
 Şarn - Hacı Said Dede
 Tavşanlı - Ziyaeddin Dede
 Tire - Hayrullah Dede
 Trablus Şam - Mehmed Şefik Dede
 Tokat - Abdülhadî Dede

Tozman ? - ?
 Ulukışla - Said Dede
 Urfa - Hasan Dede
 Üsküp - Ali Dede
 Üsküdar - Ahmed Remzi Dede
 Vodina - Hasan Dede
 Yenikapı - Abdülbakî Dede
 Yenişehir Fener - Ahmed Dede
 Yozgad - ?

Mevlevî tarikatı diğer tarikatlarla birlikte 1925 yılında sona ermiştir. Ancak Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin Selçuk çinileri ile kaplı türbesi ve bitişikteki camii 1927 yılında müze haline getirilmiştir. Mevlânâ dergâhı günümüzde millî eğitim bakanlığının ilgili dairesine bağlı bir millî müze halindedir.

«Mevlevîlik yolunun» fiilen tarihe karıştığı 1925 yılından 1948 yılına kadar geçen 23 yıl içinde Mevlânâ'nın hatırasını ve manevî kişiliğini veya eserini yansıtmak önemli bir tören tertiplenmemiştir.

Günümüzde Konya'da düzenlenmekte olan «Mevlânâ İhtifallerini» 1948 yılından bu yana düşünmek gerekmektedir. Nitekim aynı yıl Konya'da tertiplenen bir anma toplantısında çeşitli konuşmacılar tarafından büyük insanın fikirleri, ruh dünyası ve Türk milletine yaptığı hizmetler dile getirilmiş, hatırası yadedilmiştir. Konferanslarla yürütülen anma toplantıları 1953 yılına kadar 5 yıl aralıksız sürdürülmüştür. Sözkonusu toplantılar için Hz. Mevlânâ'nın ölümsüzlük kervanına katıldığı 17 aralık tarihi seçilmiştir.

1953 yılında Konya'da Mevlânâ'yı anma toplantılarını tertip edenler bu törenler için Mevlevî müziğinden de faydalanmayı düşünmüşler ve bu amaçla Konya'ya çağırılan ülkenin tanınmış san'atkarları çağlar içinde çeşitli Mevlevî bestekârları tarafından meydana getirilmiş âyinlerden parçalar çalıp söylemişlerdir. Tören ertesi yıl aynen tekrarlanmış bu arada 1954 yılı aralığında İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayı'nda bir

Mevlevî Âyini» gösterisi düzenlenmiştir. Bu âyin sırasında İstanbul Bahâriye Mevlevîhanesi son şeyhlerinden Hüseyin Fahreddin Dede tarafından meydana getirilmiş «Acemaşîran» makamındaki âyin okunup çalınmıştır.

1955 yılında Konya'da «Mevlânâ İhtifali» hazırlıkları devam ederken bir Mevlevî âyininin tarihî hüviyeti ile aynen icrası düşünülmüştür. Uzun sürecek olan sözkonusu törenin halkı sıkacağı yolunda ileri sürülen fikirlere rağmen önceki fikir galip gelmiş ve İsmail Dede'nin Hüzzam âyininin icrası ile ihtifal yürütülmüştür.

1956 yılında düzenlenen ihtifal sıra-

sında Mevlevî âyininin tam olarak icrası ve eksiksiz uygulaması için lüzumlu olan Sultan Veled devri ilâve edilmiş ve böylece Ulu Arif Çelebi'den bu yana altı asır içinde gelişen Mevlevî âyini veya Mevlevî töreni bütün incelikleri ile yeniden ihya edilmek durumuna girmiştir.

1956 yılından itibaren icra edilen âyinleri şöylece sıralamak mümkündür;

1956 Ferahfezâ Âyini - İsmail Dede;
1957 Dügâh âyini - Şeyh Celâl Efendi;
1958 Beyati âyini - Köçek Derviş Mustafa;
1959 Suzidilârâ âyini - III. Selim;
1960 Neva âyini - İsmail Dede; 1961 Acembûselik âyini - Künhi Abdürrahim Dede; 1962 İsfahan âyini - Zekâi Dede;

Bir âyinden görünüş.

Aşk ve şevk içinde semâ eden bir mevlîvî.

1963 Sabâ âyini - İsmail Dede; 1964 Rûy-i Irak âyini - Ahmed Avni Bey; 1965 Hûzzam âyini - İsmail Dede; 1966 Hicaz âyini - İsmail Dede; 1967 Sûzidil âyini - Zekâi Dede; 1968 Pençgâh âyini - Beste-i Kadim; 1969 Sûzinâk âyini - Zekâi Dede; 1970 Beyati âyini - Köçek Derviş Mustafa; 1971 Acemaşiran âyini - Hüseyin Fahrettin Dede; 1972 Acembûselik âyini - Kûnhî Abdürrahim Dede; 1973 Uşşak âyini - Osman Dede; 1974 Bestenigâr âyini - İsmail Dede (*).

Mevlânâ ihtifalleri günümüzde evrensel bir niteliğe kavuşmuştur.

Son yıllarda Konya turizm derneğinin aracılığı ile düzenlenen törenler 1966 yılından sonra yurt dışına da taşmış. Türkiye'den gönderilen gruplar 1965'te Paris'te, 1968 yılında Strasbourg ve Paris'te, 1970 yılında yine Paris'te, 1971'de Londra'da, 1972'de Birleşik Amerika'nın 20'ye yakın büyük şehrinde ve 1974'

te tekrar Londra'da «Temsilî Mevlîvî Âyini» icra etmişlerdir.

«Mevlevî tarikatı» bugün tarihe karışmıştır. «Mevlevîhane» ismi verilen ve devrinde, Vakıflar teşkilâtına bağlı olan binalarının çoğu yıkılmış harap olmuştur. Ancak İstanbul'da Beyoğlu'nda Galata Mevlevîhanesi, Vakıflar idaresi tarafından Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş ve sözkonusu yapı bakanlık tarafından bir müze olarak halka açılmak kaydı ile onarılmıştır.

Konya'da düzenlenen Mevlîvî törenlerini başlangıçta henüz hayatta olan yaşlı Mevlîvîler tertiplemişlerdir. 1963 yılından sonra ise Konya Turizm Derneği'nin açtığı kurslarda yetişen semazenler görev almışlardır.

(*) Mevlîvî Ayinleri'nin notalarını, Konya Senatörü ve Turizm Derneği Başkanı Sayın Feyzi Halıcı, büyük fedakârlıkla, kuşe kâğıdına muazzam bir cilt hâlinde yeniden bastırmıştır. H. T. M.

